

Zvonimir Rogoz – hrvatski glumac, prvak češkog kazališta

Svoje najbolje godine sam posvetio češkom narodu.

Zvonimir Rogoz

I.

Kazališni i filmski glumac, redatelj, pedagog, prevoditelj, “kulturni ambasador”, Zvonimir Rogoz (10. listopada 1887 – 6. veljače 1988)¹ pripada dvama umjetničkim podnebljima – južnoslavenskom i srednjoeuropskom; redovno je igrao na hrvatskim, slovenskim i češkim kazališnim scenama i sudjelovao u mnogobrojnim svjetskim filmskim produkcijama.

U devetoj godini ostao je siročić (bio je sin odvjetničkog koncipijenta) i nekoliko puta mijenja svoj dom i školu u djetinjstvu, od Zagreba, Koprivnice do Đurđevca. Kako piše u svojim memoarima *Mojih prvih sto godina*² većinom je živio kod strica ili tetke gdje se radilo na imanju. Svoja prva scenska iskustva do-

življava kao pomoćnik u cirkuskoj družini Vašati, koja je tada radila za uskršnje blagdane u velikoj spiljskoj dvorani Postojnske jame.³ Negdje oko 1904. godine nastupa u prvoj predstavi *Quo vadis domine?* putujućeg teatra pod vodstvom direktora Leona Dragutinovića (1873–1917) stajajući kao rimski vojnik i kršćanin. Scenska slava nije dugo potrajala jer su trojica prijatelja naturščika, među njima i Rogoz, pali nelagodno sa scene, što je izazvalo veliki smijeh publike, a mladići su se natjerali u bijeg iz prepune sale Braunova hotela “Paromlina” u Đurđevcu.

Godine 1906. odlazi u Beč s nadom da će od njega postati veliki trgovački poslovođa; školovanje počinje u privatnoj trgovačkoj školi, ali nakon kraćeg vremena susreće se s Vladimirom Majhenićem, budućim tenorom zagrebačke opere, te zajedno s njim počinje studirati glumu kod profesora Viktora Emanuela Frühmanna. Za svoj prvi glumački zadatak morao je naučiti recitirati pjesmu. Tjedan dana kasnije, nakon što je ispred profesora Frühmanna i komisije izgovorio Schillerove stihove pjesme *Das verschleierte Bild zu Sais*, biva primljen u školu. Komisija otkriva novi glumački talent, konstatiraju da samo pogrešno intonira u njemačkom jeziku. Rogoz ubrzo, već 1907. godine, dobiva prvi profesionalni angažman u Wiener Theateru. Ključni su bili posjeti Burgtheateru, gdje je Josef Kainz prema Rogozu odigrao svoju životnu ulogu – Hamleta, te Volkstheateru, Hofopery i Theateru an der Wien. Pomno je pratio liknosti tadašnje bečke kazališne scene: Fjodora Šaljapina, Lea Slezaka, Enrica Carusa i druge.

U Zagreb se vraća 1908. godine i “nastavlja studij glume kod Đure Prejca, a 1909. angažiran je nakon audicije u zagrebačkom kazalištu”⁴. Prvi nastup u Kraljevskom zemaljskom hrvatskom kazalištu u Zagrebu (gdje je volenterski radio) ima 29. kolovoza 1909. u *Zlatarevom zlatu* gdje tumači Keglevića. Kako u toj sezoni interpretira pretežno manje uloge, odlazi u putujuću družinu Petra V. Čirića. U isto vrijeme

¹ Pod svojim češkim prijevodima Zvonimir Rogoz se ponekad potpisivao kao *Jaroslav Maliha*. Amerikanci su ga nakon filma *Ekstaza* prozvali *Jaromir Rogoz* jer im je navodno bilo teško izgovoriti Zvonimir. Vlastito ime bilo mu je bohemizirano u Češkoj, pa je pisano s tzv. dugim “i” – *Zvonimír*. Kao *Rogor* potpisivan je grčkom nekih teatrologa, posebno u izvorima o Južnočeškom kazalištu u Českim Budějovicama (Černý 1998: 120), *Rokoz* grčkom praških kritičara, dok su *Rogos* koristili zbog lakšeg pisanja i historijskih promjena “s/z” u češkom jeziku. Časopis *Jihočeská pravda*, 12. listopada 1987. u tekstu “Odborník žasne, laik se diví...” piše o stotom jubileju glumca *Rogoža*. Ivo Vojnović mu je na audiciji za kazališno volontiranje u Zagrebu rekao (6. kolovoza 1909): “Rogoz, Rogoz, to je grčko ime: uvijek samoglasnik između dva suglasnika. Da, da, to je tipično grčki. *Rogoz-Rodoz, Rodoz-Rogoz!*” (Rogoz 1986: 92). Rogoz navodi (1986: 190) da je 1944. u Pragu fiktivno prešao na islam kako bi mogao oženiti svoju djevojku Jaroslavu. Prva supruga Ludvíka Rogozová naime nije željela razvod, a od Katoličke crkve ga ionako ne bi dobio pa se obratio Šerijatskom sudu u Pragu koji mu je dao ime *Mohamed Ahmed Rogoz* i odredio da bivšoj supruzi uplati 10.000 kruna. Međutim, kao stranac Rogoz nije potpadao pod češki, nego pod njemački sud koji je njegovu rastavu poništio pa se Rogoz “vratio” katoličkoj vjeri i s Jaroslavom nastavio živjeti izvanbračno. U Hrvatskoj su ga kolege i novinari popularno zvali *Papa Rogoz* jer su mu nakon povratka iz Čehoslovačke u domovinu (1950) ostale samo dvije godine rada do mirovine. Bio je u to vrijeme najstariji aktivni glumac na svijetu. U stotoj godini je zaigrao svoju posljednju ulogu Starijeg gospodina u filmu *Glembajevi* (1988). U Češkoj je godinama bio poznat kao *Maestro Rogoz* što svjedoče njegovi kolege glumci, koji su ga tako oslovljavali u svojim publiciranim memoarima.

² Biblioteka Ljudski dokumenti, 1986: 240.

³ Posao je dobio slučajno jer je trebao steći bilo kakva financijska sredstva za svoje prvo putovanje na more (Rogoz 1986: 35–36).

⁴ Hećimović, B. “Zonimir Rogoz”, u: *Zvonimir Rogoz. U povodu 65 – godišnjice umjetničkog rada*. Zagreb: Dramsko kazalište Gavella i Medicinska naklada, 1973, str. 5.

gostuje s putujućom družinom ne samo u svoj zemlji, nego i u susjednoj Bosni i Hercegovini. Tijekom jednog gostovanja u Brodu na Savi⁵ susreće svoju buduću suprugu, Ludvíku Kaucku, prašku glumicu, s kojom se u ratnim danima ženi.⁶

Tijekom rata 1914. godine Rogoz igra u Osijeku, dok u Varaždinu⁷ stupa na scenu 1916. godine “gdje igra sve moguće uloge pa čak i pjeva u opereti” (Hećimović 1973: 5). Na varaždinskoj sceni igra pune četiri sezone i ostvaruje svoje prve redateljske pokuse. Sam navodi da se svake sezone uprizorilo prosječno četrdeset premijera a “od svih tih komada nisam bio možda u četrdeset premijera (...) u svim ostalim sam igrao, a mnoge i režirao” (Rogoz 1986: 130), što znači da Rogoz igra preko sto dvadeset premijera.

II.

Godine 1919. prihvaća angažman u Ljubljani i biva prvim hrvatskim glumcem na prestižnoj slovenskoj sceni.⁸ Angažirao ga je slovenski pjesnik Pavel Golia (1887–1959). Slijedili su opet dani teškog i odgovornog rada jer je trebao svladati slovenski jezik. Većinu tekstova za Rogoza vješto je fonetski označio Oton Župančič (1878–1949), čitao je s njim tekstove, učio ga ispravnom izgovoru i preciznoj intonaciji. Ubrzo je kritika počela hvaliti Rogozov izvršni izgovor i najrazumljiviji scenski govor.

U trećoj sezoni njegova slovenskog angažmana tadašnji direktor ljubljanskoga kazališta Oton Župančič dodijelio mu je veliku ulogu – Hamleta. Rogoz spominje (1986) kako je mjesec dana proveo na Bledu, gdje je, pripremajući ulogu Hamleta, vodio duge razgovore s redateljem Osipom Šestom (1893–1962). Zajedno su se dogovorili da ne žele “dubokoumnog, osamljenog, nepristupačnog čovjekomrscu”⁹ Hamleta. Štoviše, Rogoz je prije pripreme vlastite kreacije toga veoma zahtjevnog Shakespeareovog lika vidio nekoliko zanimljivih hamletovskih izvedbi: Josefa Kainza u Beču, Rusa Vasilija Kačalova na gostovanju u Za-

grebu, prašku izvedbu legendarnog Eduarda Vojana i filmsku verziju s Astom Nielsen. Sve te izvedbe zasigurno su bile velika inspiracija za kreiranje njegovog Hamleta, koji je premijerno prikazan 26. siječnja 1922. i doživljava neuobičajen uspjeh. Njegov Hamlet bio je lik “našeg doba”, čovjek druželjubiv. Rogoz ga je ostvario kao velikog, plemenitog, inteligentnog i prodornog, pobornika istine i pravde, Hamleta “koji s onima iznad sebe govori ironično i ruga im se, no s potčinjenima postupa kao sa sebi ravnima.”¹⁰

Slovenske kazališne sezone završavale su ranije, što je Rogozu odgovaralo jer je sa svojom suprugom Ludvíkom Rogozovom rado posjećivao bečka i praška kazališta. U Pragu se upoznao i prijateljio s direktorom drame Narodnog kazališta Karelom Hugom Hilarom (1885–1935). Rogoz piše kako je češki redatelj Hilar već znao za njegov uspjeh s ljubljanskim *Hamletom* i povjerio mu se da na najugledniju češku scenu želi postaviti *Hamleta*, ali nema adekvatnog glumca za tu ulogu. Rogoz mu je preporučio Eduarda Kohouta (1886–1976). Hilar ga je poslušao, mada je jednom drugom prilikom rekao Rogozu da želi drugačijeg Hamleta nego li je taj Kohoutov. Priznao mu je da u ansamblu zapravo uopće nema glumca poput njega.

U listopadu 1927. godine Hilar poziva Zvonimira Rogoza na gostovanje u Pragu. Nakon samo dvije probe s Gabrielom Hartom (1894–1961) i dvije zajedničke probe s kompletnim ansamblom, Rogoz se prvi puta pokazuje praškoj publici 6. oktobra 1927. godine na sceni Staleškog kazališta¹¹. Iako je igrao Hamleta na slovenskom jeziku¹² postigao je velik uspjeh, nakon kojeg mu je Narodno kazalište ponudilo stalni angažman, pod uvjetom da nauči češki.

O takvom Hamletu sam snio (...) Vaš nastup bio je pun umjetničkog majstorstva, unutarnje ravnoteže i tankočutne harmonije, jako sam dirnut i zadovoljan. Vrata Narodnog kazališta su vam u svakom trenutku otvorena.¹³

Unatoč Hilarovom entuzijazmu Rogoz je malo pričekao, pa mu je predložio još jedno gostovanje, ovaj put na češkom jeziku. Dogovorili su se da bi mogao nastupiti kao knez Miškin u *Idiotu*, a odluku o njegovom angažmanu donijela bi publika.

Sa slovenskom publikom Rogoz se ubrzo oprostio Tolstojevim *Živim lešom* i time je završilo poslijeratno desetljeće njegova angažmana na glavnoj ljubljanskoj

⁵ Današnji Slavonski Brod.

⁶ U Splitu je Rogoz s nekoliko glumaca pokušao osnovati “Dalmatinsko kazalište”, gdje je glumio, ali se i prvi put okušao u režiji. 28. lipnja 1914. godine trebali su premijerno otvoriti novu sezonu sa svojom prvom predstavom u šibenskom kazalištu. Dopusovali su u grad brodom Baron Gautsch i u čudu zatekli zatvoreno kazalište i na njemu crnu zastavu koja je podsjećala na atentat na prestolonasljednika Franju Ferdinanda d’Este, koji je istog dana bio ubijen u Sarajevu. Vratili su se u Split, gdje su na lađi Viribus Unitis ugledali mrtva tijela Franje Ferdinanda d’Este i njegove supruge Žofie Chotkové.

⁷ Mala scena Hrvatskog narodnog kazališta u Varaždinu zove se “Podrumska scena Zvonimir Rogoz”.

⁸ Kasnije su bila angažirana još dva Hrvata: glumac Jožo Martinčević (1900–1991) i pjevač i glumac Đuka Trbuhović (1891–1968).

⁹ Rogoz, *Z. Mojih prvih sto godina*. Zagreb: Biblioteka Ljudski dokumenti, 1986, str. 138.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Narodno kazalište u Pragu raspolaže s više scena. U Rogozovo vrijeme igralo se većinom na dvije scene, u staroj zgradi na Vltavi i na sceni Stavovskog kazališta. Danas se igra na puno više scena.

¹² Po prihvaćanju angažmana u Pragu Rogoz je alternativno igrao Hamleta na češkom jeziku. U arhivskom fondu Narodnog divadla u Pragu postoji tekst te drame s Rogozovim bilješkama.

¹³ Bezouška, B., “Nejstarší žijící herec”, *Lidové noviny*, 9. listopada 1987.

sceni. Za tamošnjeg angažmana biva najzaposleniji glumac, ali ostvaruje i zapažene kazališne režije (Vojnovićeva *Smrt majke Jugovića*, Ogrizovićeve *Hasanaginica*, Tucićeve *Golgota* i Nušičevo *Sumnjivo lice*). Glumački igra svjetsku klasiku, Shakespeareova Hamleta, Jaga, Malvolia i Jacquesa (*Kako vam drago*), Molièrova Harpagona, Strindbergova Edgara u *Smrtnom plesu*, Ibsenova Hilmaru u *Divljoj patki*, Pirandellovog Henrika IV., Shawove heroje Androkla i Higinsa, Čapekova Domina u *R.U.R.*, Gogoljeva Hlestakova, kneza Miškina Dostojevskog, Tolstojeva Feđu u *Živom lešu*, Čehovljeva Trofimova u *Višnjiku*, Baruna u drami Gorkog *Na dnu*. Od domaćih autora igra Vojnovića, Ogrizovića, Krležu, Cankara, Remca i Nušića. Na glavnoj slovenskoj sceni Rogoz se upisao u devedeset različitih kazališnih ostvarenja¹⁴.

III.

Götzová piše da je Rogoz svojim hamletovskim nastupom u Narodnom kazalištu te 1927. godine iznenadio prašku publiku izvanrednom glumačkom kulturom.

Svojim milim glasom dotakao se izuzetno osjetljivih dinamično melodičnih i psiholoških nijansi svoga lika. Zanimljiva je njegova umjetnost kreiranja karaktera (...) Ne voli jeftina oduševljenja. Doseže maksimum ljudske autentičnosti i izaziva snažne dojmove kroz vrlo jednostavan izbor izražajnih sredstva. Upravo ta štednja sredstava pokazuje tehniku igre modernoga glumca.¹⁵

Dana 28. siječnja 1929. dogodilo se spomenuto gostovanje u Stavovskom kazalištu, sceni praškoga Narodnog kazališta, a već 3. travnja s tom prestižnom europskom teatarskom kućom Rogoz potpisuje jednogodišnji ugovor o radu, koji stupa na snagu od 1. svibnja iste godine.

Nastupio je period mukotrpnog rada za glumca. Rogoz tvrdi da mu je prva praška uloga (Jestráb: 1968) bio Algernon Moncrieff u komediji Oscara Wildea *Važno je zvati se Ernest*, mada prema glumačkoj knjizi iz arhive Narodnog kazališta zaključujemo da je prvu ulogu u toj sezoni (bilo ih je ukupno devet) odigrao u drami Františka Langeru *Deva kroz ušicu igle* (uloga Alana Vilíma) 28. lipnja 1929. godine.¹⁶

¹⁴ Spisak slovenskih uloga Zvonimira Rogoza, Arhiv Narodnog kazališta u Pragu, strojopis.

¹⁵ Gtzová, J. *Profily českých herců*, Prag: Mánes, 1931, str. 58.

¹⁶ Slično se dogodilo i s prvom Rogozovom ulogom u Zagrebu, o kojoj sam piše u memoarima iz 1986. godine. "Sve donedavno bio sam duboko uvjeren da sam prvi put nastupio 1. rujna 1909. kao vrtlar u tragediji Stjepana Miletića *Boleslav*. Time sam prikrao svoj kazališni vijek za puna tri dana. Naima, moj prvi nastup bio je zapravo 29. kolovoza 1909. u povijesnoj drami *Zlatarevo zlato...*" (Rogoz 1986: 95).

Prvi dani u novom teatru nisu bili nimalo jednostavni. Rogozu su bile četrdeset i dvije godine kada je odlučio prijeći u novi kazališni ambijent. Počinje pripremati uloge na češkom, koji je "vrlo težak jezik" (Rogoz 1986: 150), na što kritika reagira izjavama da su njega "najbolje razumjeli"¹⁷. Ovo nije bila jedina pozitivna kritika koja se odnosila na njegov razumljiv i dobro intoniran češki, iako Götzová (1931: 58) žali zbog Rogozova izgovornog savršenstva jer ga je kočilo u kreaciji glumačke uloge i opuštenosti na sceni. Piše da se u početku osjećalo da češki nije njegov jezik, ali postupno njegov češki biva prirodniji i glumac stječe unutarnji scenski mir. Götzová na kraju svoje studije o Rogozu konstatira da se Rogoz svrstava među najbolje češke glumce.

Na početku praškog adaptiranja Rogoz postaje "glumačka mašina" jer su probe bile od jutra do kasnih popodnevnih sati pa se u kazalištu često ostajalo po cijeli dan, jer se trebalo pripremiti za večernje predstave. Radilo se istovremeno na interpretiranju i uvježbavanju više tekstova (na sreću, glumci su ih dobivali i do dva mjeseca unaprijed, što je Rogoz hvalio, jer ih je mogao jezično obraditi i pripremiti).

Drame i bulevarske komedije uvježbavale su se na taj način najviše četrnaest dana. Veliki spektakli radili su se oko dva mjeseca. Uvježbavalo se uvijek nekoliko komada paralelno.¹⁸

Dolaskom u Prag počinje se zanimati za zastupljenost tekstova s južnoslavenskih prostora na repertoarima praških kazališta. Osim navedenog I. Vojnovića i P. Petrovića nije našao gotovo ništa drugo. Praška scena, za razliku od one u Brnu sklone slavenskom repertoaru, bila je prozapadno orijentirana. Dramaturg Narodnog kazališta František Götz (1894–1974) nije bio naklonjen Rogozu, ali balkanskoga glumca nije ništa sprečavalo da ispuni svoju misiju kulturnog ambasadora i da prevede i nametne južnoslavenske drame na repertoare čeških kazališta.

Kad sam mu [Göztu] saopćio svrhu posjeta, odgovorio mi je: "Dragi kolega, vaši pisci su sto godina unatrag, a kad napišu nešto dobra onda je to kopija zapada. A sada mi recite šta je pametnije da igram, kopiju ili original."¹⁹

Zvonimir Rogoz nije mirovao. Pokušao je svog šefa, redatelja Hilara, nagovoriti da režira Nušića. Nažalost bez uspjeha, jer u Pragu ga nisu poznavali kao vrhunskog komediografa, nego kao autora manje zapaženih drama *Pučina* i *Knez Ivo Semberski*. Odmah po dolasku u Narodno kazalište uspio je organizirati i

¹⁷ Jestráb, V., "Dubrovnícké setkání", *Svět sovětu*, 18. lipnja 1968.

¹⁸ "Sjećanja", u: *Zvonimir Rogoz. U povodu 65. – godišnjice umjetničkog rada*. Zagreb: Dramsko kazalište Gavella i Medicinska naklada, 1973, str. 15.

¹⁹ *Ibid.*, str. 15.

sam režirati književno-glazbeno djelo *Matine u počast Ive Vojnovića* 8. prosinca 1929. u kojem sudjeluju prvaci ansambla: Růžena Nasková²⁰, Leopolda Dostalová, Marie Hübnerová, Stanislav Neumann i drugi. Slijede daljnje režije u Narodnom kazalištu: Ogrizovičeva *Hasanaginica*, Dimovićev *Kraljević Marko*; 1933. godine Nušićeva *Gospoda Ministarka*, koju je uspio “nametnuti” tek nakon ranije režije Nušićeva *Sumnjiva lica* u manjem kazalištu na Smíchovu na drugoj strani Vltave. Od ostalih sedam režija značajan dojam ostavila je Krležina drama *Gospoda Glembajevi*, koju je u dogovoru s tadašnjim šefom Narodnog kazališta Otokarom Fisherom (1883–1938) postavio na vlastitu odgovornost zbog političke atmosfere koja je vladala tih godina u Čehoslovačkoj.²¹ Premijera se ostvarila, kritika je bila podijeljena, ali to nije utjecalo na činjenicu da je predstava proglašena “najuspjelijom u sezoni”²².

Tijekom svog petnaestogodišnjeg angažmana u Narodnom kazalištu Rogoz ponovo igra neke svoje uloge – Hamleta i Miškina, ali i Damjana i Imotskog Kadiju. Tumači mnoge karakterne likove: Molièrovog Cleantea u *Škrucu*, Modrobradog u *Shawovoj Svetoj Ivani*, O’Neillovog Marsdena u *Čudnoj međuigri*, Alfonsa u Goetheovom *Torquatu Tassu*, i niz drugih autora svjetske i češke dramske književnosti. Statistika arhivske građe Narodnog kazališta u Pragu pokazuje da se Rogoz premijerno na toj sceni pojavio 119 puta²³.

Rogozovo djelovanje u Pragu nije ostalo ograničeno samo na kazalište. Ubrzo se proširilo na radio i film. Za razliku od mnogih glumaca koji se nisu mogli adaptirati na filmsku glumu, Rogoz, inače intuitivan glumac, nije imao problema s novom tehnikom, koja je bila izrazito različita od kazališne. Sam piše da je kazališni kritičar Jindřich Vodák bio u pravu kad je napadao glumce da donose na pozornicu filmsku tehniku i filmski način govora, jer to dovodi do toga da glumci na sceni postaju bezizražajni i bez temperamenta. “Tu postoje ili bi bar trebale postojati dvije različite tehnike, jer film nije teatar a teatar ne može biti film. No nažalost to se zaboravlja do danas.”²⁴

U Pragu je Rogoz, negdje između veljače i ožujka 1930. godine, održao predavanje o *Aktualnom južno-*

slavenskom pozorištu u ciklusu *Suvremenog slavenskog kazališta Slaveni*.²⁵

Iako se nekoliko puta poželio vratiti u svoju Hrvatsku i ondje nastaviti raditi, Rogoz ostaje u Narodnom kazalištu do 1945. godine. Tijekom daljnjih pet godina svog djelovanja u Čehoslovačkoj Rogoz zbog nekih glasina radi u kazalištima po cijeloj Češkoj. Odmah nakon Drugog svjetskog rata zapošljava se kao redatelj i glumac u Češkim Budějovicama u sezoni 1945/1946. Sljedeća sezona te je neizvjesna, ali prema članku “Rogos do Tábora” “konačno je uspio potpisati ugovor”²⁶ Zvonimir Rogoz i njegova kći Libuša Rogozova, koji će biti stalni gosti u Táboru. Nakon toga odlazi u Kladno u sezoni 1947/1948, gdje također radi kao redatelj i glumac, dok prije povratka u rodnu Hrvatsku posljednju češku sezonu 1949/1950. provodi u Hradecu Králové (Kraljičinom Gradcu).

IV.

Da se radilo o svestrano darovitom umjetniku, posebno prihvaćenom od strane češkog naroda, možda najbolje opisuje njegov kolega Pavel Kunert (1930–2018), koji je s njim proveo posljednju sezonu na češkoj sceni 1949/1950. u regionalnom kazalištu (KOD) u Kraljičinom Gradcu, gdje je Rogoz režirao i igrao u nekoliko predstava. U svojim kazališnim kolumnama glumac Kunert opisuje ga kao ne-nadobudnog, pristojnog i nimalo arogantnog čovjeka kojem su mlađi glumci, pa i on sam, govorili Maestro “zbog njegove slavne prošlosti u Narodnom kazalištu i s filmskog platna”²⁷. Zanimljivo je, nastavlja Kunert, da je s Rogozom u isto vrijeme došao u ansambl i Patrik Horálek (1905–1982), glumac istog glumačkog kapaciteta i slave, ali nikome nije palo na pamet oslovljavati ga drukčije nego imenom. To je sigurno bilo zbog toga što je Rogoz bio “maestro, kako na sceni, tako i u privatnom životu”, gdje je “prvenstveno svojim ponašanjem, nesvakidašnjom ljubaznošću, iskrenošću i spremnošću da u svakom trenu posavjetuje”, pokazivao svoju osebnju profinjenost “savršenim držanjem tijela, neprikosnovenim izražavanjem i otmjenom gestom”²⁸. Iako mu je ponekad kritika spočitavala što produžuje samoglasnike, Rogoz je odlično vladao češkim, a za veliko čudo i slovačkim jezikom na kojem je ostvario svoju nezaboravnu ulogu generala Milana Rastislava Štefánika u istoimenom filmu (1935) i time stekao status prvog glumca čehoslovačke kinematografije kome je uručena državna nagrada za najbolje

²⁰ Bila je u kazališnom angažmanu u Ljubljani 1904–1907.

²¹ U siječnju 1937. godine premijerno su inscenirali Čapekovo *Bijelu bolest* koja je pretrpjela veliku dramaturgijsku izmjenu, promijenjeni su i nazivi likova, čija su imena ili bila židovska, ili su asocijala na fašističku politiku. Tekst se godinu dana kasnije zabranjuje u kazalištu, a istoimeni film skinut je s kino repertoara.

²² “Nacrt za autobiografiju”, u: *Zvonimir Rogoz. U povodu 65. – godišnjice umjetničkog rada*. Zagreb: Dramsko kazalište Gavella i Medicinska naklada, 1973, str. 12.

²³ *Glumačka knjiga*. Prag: Arhiv Narodnog kazališta u Pragu. URL: <http://archiv.narodni-divadlo.cz/umelec/2762>, pristup 25. rujna 2020.

²⁴ “Sjećanja”, u: *Zvonimir Rogoz. U povodu 65. – godišnjice umjetničkog rada*. Zagreb: Dramsko kazalište Gavella i Medicinska naklada, 1973, str. 18.

²⁵ Rogoz, Z. “Nynější divadlo jihoslovanské”, u: *Současně divadlo u Slovani: Z cyklu přednášek “Současná slovanská kultura”*. Prag: Slovanský ústav, 1932, str. 67–83.

²⁶ Časopis *Práce*, 8. srpnja 1947.

²⁷ Kunert, P. “Pozastavení osmé”. *Dokořan*. Brno: Městské divadlo, 25. svibnja 2004. URL: <https://www.mdb.cz/casopis-dokoran/cerven-03-04-12>, pristup 25. rujna 2020.

²⁸ *Ibid.*

glumačko postignuće.²⁹ Permanentno je radio na sebi. Kunert si je jednom prilikom dopustio da ga nakon predstave *Kako vam drago* upozori zbog ponovljenog pogrešnoga izgovora “cifrník” umjesto “ciferník” (brojčanik). Rogoz se zahvalio i sa smiješkom mu dobio da je vrlo ljubazan. “Na sljedećoj izvedbi, kada je u monologu došao na to mjesto, okrenuo se prema meni i pravilno izustio riječ. Takav je bio Maestro”³⁰, dodaje Kunert.

Neki češki izvori navode da je Rogoz bio na crnoj listi umjetnika pa, da bi se izbjegla svaka vrsta neugodnosti u ograničenoj poslijeratnoj slobodi u Čehoslovačkoj, mnogi kolege ili ga nisu ni spominjali u svojim memoarima, ili su samo marginalno o njemu pisali (Bedřich Karen, Eduard Kohout, Ladislav Pešek, Jan Pivec, Olga Scheinpflugová). Dnevni tisak redovito je prenosio Rogozove filmske i kazališne uspjehe iz Hrvatske. Pojavilo se i nekoliko razgovora s njim jer su se češki novinari potrudili posjetiti ga u Zagrebu i regularno obavještavati čehoslovačko čitateljstvo, a posebno ljubitelje predratnog filma, gdje je i što radi Rogoz, češki glumac hrvatskog podrijetla. Posebno su češki tisak preplavili članci od 1970-ih godina nadalje, o njegovoj 80. i 100. godišnjici rođenja, o nezaboravnom posjetu Pragu s ekipom Televizije Zagreb tijekom snimanja emisije *Zdrav Rogoz u zdravom tijelu* (1986), te o gostovanju Zagrebačkog dramskog kazališta u Bratislavi s Krležinom dramom *U logoru* u režiji Branka Gavella.

Kad su filmske enciklopedije u pitanju, posvećen mu je priličan broj članaka u kojima se njegovo ime često veže i uz kćer Libušu Rogozovu³¹, koja je glumi-

la u Narodnom kazalištu u Brnu i Pragu, a ostvarila je zapažene uloge u poslijeratnim češkim filmovima, gdje se nekoliko puta pojavila s ocem na setu ili na kazališnim daskama. Iako je imao mnogo posla izvan Praga, gdje je s osebujućom iznimnošću svugdje prihvaćen, Rogoz ipak donosi vjerojatno najvažniju odluku u svom životu o napuštanju države jedne noći 1950. Naime, nije htio potpisati dekret protiv “kravog psa Tita”, a kako i sam piše, nakon iznenadne smrti nezakonite supruge Jaroslave iste godine Prag mu postaje “prazan i tužan grad” (Rogoz 1986: 191). Jedna od rijetkih Rogozovih čeških kolegica, Zita Kabátová (1913–2012), nije se nimalo bojala cenzure. Iako je Rogoz srela samo nekoliko puta tijekom snimanja³², u svojoj monografiji *Bez pardona* posvetila mu je cijelo poglavlje. Govorila je o njegovom hrvatskom podrijetlu, ljudskosti, odličnom izgledu, briljantnoj glumi: “Bio je veličanstven, kulturni i zbog toga je dobivao uloge plemića, muškaraca plave krvi, znanstvenika i profesora.”³³

Svog prvog susreta s Rogozom prisjeća se i glumac Rudolf Faltejsek (1932), i to prilikom gostovanja KOD-a sa Shakespeareovom *Komedijom zabuna* na ljetnoj sceni lječilišta Vrhlic. Faltejseku je to bilo prvo pojavljivanje pred publikom, jer su ga zamolili da uskoči umjesto kolege statista. Iz Kraljičina Gradca putovalo se autobusom. Tog dana ispred kazališta većina glumaca, među njima i početnik Faltejsek, čekali su ispred autobusa ostale kolege da se okupe i krenu na gostovanje.

Uzbuđenje je nastalo kad se na vratima kazališta pojavio veličanstveni lik starijeg gospodina s potpuno sijeđom glavom. Dečki su mi rekli da ga zovu Maestro.

²⁹ 1966. godine Rogoz dobiva Nagradu Vladimir Nazor za životno djelo, a 1968. titulu Narodnog umjetnika Socijalističke Republike Hrvatske i Orden rada s crvenom zastavom, kako navodi D. Erceg u *Vjesniku* (“Vječni mladić kazališta, filma i televizije”, 9. ožujka 1973).

³⁰ Kunert, P. “Pozastavení Pavla Kunerta”. *Dokořan*. Brno: Městské divadlo, 28. rujna 2006. URL: <https://www.mdb.cz/casopis-dokoran/rijen-06-07-34>, pristup 25. rujna 2020.

³¹ Libuše Rogozová-Kocourková (24. rujna. 1921. Ljubljana – 7. kolovoza 2016. Pompano Beach, Florida) češka glumica, koja je nastupala na dvjema najvećim češkim kazališnim scenama tijekom Drugog svjetskog rata (zaigrala je još i nekoliko filmskih uloga poslije rata). Iz rodne Ljubljane 1929. godine seli u Prag, kada je njen otac Rogoz bio angažiran u Narodnom kazalištu. Nakon završetka gimnazije angažira se u Teatru Andule Sedláčkové 1939. godine. U ožujku 1940. zapošljava se u moravskom kazalištu (Zemské divadlo) u Brnu (kasnije Narodní divadlo), gdje igra do njegova zatvaranja 1941. godine od strane njemačkih okupatora. Na moravskoj sceni tijekom sezone i pol angažirana je u trinaest predstava pa između ostalih ostvaruje uloge Kamile u Mussetovoj drami *Ne igraj se ljubavlju* (premijera 9. ožujka 1940), kraljice Elizabete u Schillerovom *Don Carlosu* (premijera 15. siječnja 1941) i Nine u Ljermontovoj *Maskerati* (premijera 5. travnja 1941). Vraća se u Prag i do kraja Drugog svjetskog rata privremeno gostuje u predstavama i književnim recitalima tamošnjeg Narodnog kazališta. Prema arhivskoj statistici Narodnog kazališta u Pragu Libuše Rogozová pojavljuje se u pet inscenacija. Prvi put 26. rujna 1942. u predstavi *Lilofee* Manfreda Hausmanna. 21. ožujka 1943. počinje alternirati Jiřinu Šejbalovu u ulozi Leonore Sanvitale u drami Johanna Wolfganga Goethea *Torquato Tasso*. U toj predstavi otac

Zvonimir i kći Libuše našli su se prvi put zajedno na sceni jer je Rogoz igrao kralja Alfonsa II. U sezoni 1942/1943. Libuše Rogozová bez ikakve alternacije odigrala je 24 puta ulogu Dorne u drami *Zvona moga grada* Miroslave Tomanove (premijera 2. srpnja 1943). Do zatvaranja kazališta u Protektoratu Češka i Moravska slijedila je i posljednja praška sezona (1943/1944) Libuše Rogozove, gdje su je očekivale dvije značajne uloge koje je alternirala. Kao Lia u Pirandellovoj drami *Lazar* (premijera 20. prosinca 1943) ponovo se pojavljuje na pozornici uz svog oca, ali uspješnija biva u ulozi Božice Atene u Euripidovoj drami *Ijon* (premijera 1. travnja 1944). Nakon komunističkog prevrata u zemlji 1948. godine emigrirala je sa suprugom i trogodišnjim sinom Karelom u Švicarsku, a kasnije u Ameriku. Krajem 1950-ih godina počinje raditi u Washingtonu za čehoslovački *Glas Amerike*. S drugim suprugom Janom Kocourekom, koji je bio ravnatelj čehoslovačke sekcije *Glasa Amerike*, kao umirovljenica seli na Floridu, gdje kasnije i umire u tamošnjoj bolnici. O poslijeratnom životu Libuše Rogozove malo se zna. I otac Zvonimir Rogoz jedva je spominje u svojim sjećanjima (1986), samo navodi da “živi u Americi”. Filmske uloge: 1939. *Cesta do hlubin štuđákovy duše*/Put u dubinu studentske duše, uloga: Učenica; 1939. *Muž z neznámá/Nepoznati muškarac*, uloga: Tajnica; 1940. *Čekanky/Vodopije*, uloga: “Vodopija”; 1947. *Tri kamarádi/Tri prijatelja*; 1947. *Parohy/Rogovi*.

³² Kabátová se glumački srela s Rogozom na filmskim setovima *Žena na raskršću* (1937), *Skitnica Macoun* (1939) i *Madla pjeva Euiopi* (1940).

³³ Kabátová, Z., Formáčková, M. *Bez servítků...* Prag: BVD, 2008, str. 162.

Da u kazalištu ima vlastitu garderobu i garderobijerku (...) Čim se gospodin Rogoz pojavio, svi su nagnuli u autobus...³⁴

Faltejsek nastavlja kako je Rogoz došao u ansambl kao umjetnička ispomoć kazalištu u okviru novih revolucionarnih promjena i politike vlade. Nakon tog gostovanja više ga nije vidio znajući da je Rogoz bio prisiljen napustiti Čehoslovačku.

Dva desetljeća kasnije (1969) glumac i redatelj Oleg Reif (1928–2011) uputit će se poslovno iz Praga u Sloveniju tragom češkog redatelja Františka Čápa (1913–1972) koji je morao napustiti svoju domovinu. Reif je u ulozi redatelja snimao dokumentarni film o Čápu, koji se dokazao kako u Češkoj, tako i u zemljama bivše Jugoslavije. Ondje će se Reif kako kaže “konačno sresti s Rogozom” kojeg je poznao iz mnogobrojnih filmova. U knjizi *Oleg i njegove zvijezde* autora Václava Juneka i Olega Reifa je poglavlje o Rogozu, gdje Oleg piše o filmu *Ekstaza* u kojem Rogoz briljira u ulozi prevarenog supruga pored seks-pilne Hedy Lamarr. Sjeća ga se iz *Milana Rastislava Štefánika*, iz *Ubojstva u Ostrovní ulici*, kao i u ulozi Redatelja iz *Ho ruk!* gdje je bio na setu s poznatim glumačkim duom Voskovecom i Werichom, te kao baletnog maestra iz *Plesačice* u Čápovoj režiji³⁵. Tog dana u Sloveniji očekivao je posjedjelog i izboranog osamdesetogodišnjaka. Na svoje veliko iznenađenje sreo je energičnog, štoviše od sunčanja krasno potamnjenog, gospodina u pratnji mlade dame, po svemu sudeći supruge, “koja mu je komotno mogla biti i kći”, dodaje Oleg, “ali i bez toga imali smo mu na čemu zavidjeti”³⁶. Pričali su o Pragu i Rogozovom filmskom radu. Rogoz mu je ukratko spomenuo aktualne filmove u kojima je glumio u Jugoslaviji: *Okupacija u 26 slika* i *Pad Italije*. “Iako je o sebi pričao vrlo decentno, bilo nam je jasno da je taj skromni starac priznati umjetnik”, kako u inozemstvu, tako i u svojoj rodnoj zemlji, za koju je rekao da je nijedna ljepota, slava, veličina i blagodat ne mogu nadoknaditi, “pa bio to goli kamen ili pijesak pustinje”³⁷.

V.

Iako se čini da velikan svjetske kazališne i filmske scene Zvonimir Rogoz svoje uspjehe duguje stoljetnom životu, mora se prije svega konstatirati da se radi o danas vrijednom i darovitom umjetniku. Glumiti aktivno na pet jezika (hrvatski, njemački, slovenski, češki, slovački), odigrati preko četiristo kazališnih i

pedesetak filmskih uloga, nastupiti u osamnaest hiljada predstava³⁸, inscenirati preko trideset tekstova, prevesti nekolicinu drama, odgojiti generacije mladih glumaca, povremeno publicirati svoja iskustva, biti predsjednik Kluba kazališnih glumaca-solista u Pragu, te sigurno još mnogo toga, može samo kulturno-umjetnički ambasador slobodna a sigurna duha i netko tko je dobro znao uskladiti i iskoristiti svoje višestruke talente i vrijeme.

Unatoč svom nesretnom iskustvu pedesetih godina 20. stoljeća Zvonimir Rogoz nije nikada u mislima napustio Čehoslovačku i voljeni Prag, što potvrđuje i novinar Jan Hrobař, koji je radio u Jugoslaviji krajem 1980-ih godina. Nekoliko puta posjetio je Rogozu radeći s njim intervju, koji su potom sporadično dopirali do čehoslovačkog tiska. Hrobař piše da još uvijek govori češki

što je tim čudnije što ga sluh više ne služi. Na našem prvom sastanku prije desetak godina, primijetio sam kako je majstorski znao čitati riječi s usana svojih sugovornika. Vrlo empatičan, šaljivdžija, počeo se prisjećati nekih replika iz Narodnog kazališta, a na trenutak se sjetio i Wolkerove pjesme koju je u jednom dahu odrecitirao.³⁹

Nakon povratka u svoju zemlju angažiran je u Narodnom kazalištu u Zagrebu, gdje odmah režira Maughamovu komediju *Kraljevska visost*, prvu ulogu dobiva u Shawovoj komediji *Ljubavnik*. Osnutak Zagrebačkog dramskoga kazališta Branko Gavella odvodi ga u mladi kolektiv, gdje je intenzivno radio i napravio dvadeset i jednu glumačku kreaciju. Navesti kompletan umjetnički rad Zvonimira Rogozu bilo bi gotovo nemoguće, ali jedno je sigurno: elan za životom i radom kod njega nije popuštao ni u njegovoj stotoj godini, kad je obavio nekoliko razgovora u domaćem i inozemnom tisku te nastupio u filmu *Glembajevi*.

Hrvatskom jeziku prilagodila
Dijana ČURKOVIĆ

³⁴ Faltejsek, R. “Konec starých časů”. Hradec Králové: *Divadelní hromada*, LVIII, 2010, str. 58.

³⁵ Dio filma sniman je na dvorcu Osov, gdje je Karel Čapek 1938. godine napisao dramu *Majka*.

³⁶ Junek, V., Reif, O. *Oleg Reif a jeho hvězdy*. Prag: BVD, 2011, str. 140–141.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Erceg, D. “Vječni mladić kazališta, filma i televizije”. *Vjesnik*, 9. ožujka 1973.

³⁹ Hrobař, J. “Mých prvních sto let”. *Rudé právo*, 10. listopada 1987.

LITERATURA

Archiv národního divadla [online]. URL: <http://archiv.narodni-divadlo.cz/>, pristup: 5. listopada 2020.

Archiv divadla Brno [online]. URL: <http://www.ndbrno.cz/modules/theaterarchive/>, pristup: 5. listopada 2020.

Bezouška, Bohumil 1987. "Nejstarší žijící herec". *Lidové noviny*, 9. listopada.

Černý, Jiří 1998. *Opony a horizonty Jihočeského divadla*. České Budějovice: Jih.

D. Č. 1988. "Zvonimir Rogoz", u: Procházka, Vladimír. *Národní divadlo a jeho předchůdci: Slovník umělců divadel Vlastenského, Stavovského, Prozatímního a Národního*. Praha: Academia.

Erceg, Dunja 1973. "Vječni mladić kazališta, filma i televizije". *Vjesnik*, 9. ožujka.

Faltejssek, Rudolf 2010. "Konec starých časů". *Divadelní hromada*, LVIII.

Fikejz, Miloš 2007. *Český film, herci a herečky/II. díl L-Ř*. Praha: Libri.

Götzová, Joža 1931. *Profily českých herců*. Praha: Mánes.

Hrobař, Jan 1987. "Mých prvních sto let". *Rudé právo*, 10. listopada.

Hrobař, Jan 1973. "Život bez práce si představit neumím". *Rudé právo*, 31. ožujka.

Jestřáb, Vojtěch 1968. "Dubrovnické setkání". *Svět sovětu*, 18. lipnja.

Junek, Václav; Reif, Oleg 2011. *Oleg Reifa a jeho hvězdy*. Praha: BVD.

Kabátová, Zita; Formáčková, Marie 2008. *Bez servítků...* Praha: BVD.

Kolektiv autoru 1973. *Zvonimir Rogoz. U povodu 65 – godišnjice umjetničkog rada*. Zagreb: Dramsko kazalište Gavella i Medicinska naklada.

Kunert, Pavel 2004. "Pozastavení osmé". *Dokořán*. Brno: Městské divadlo Brno, 25. svibnja.

Kunert, Pavel 2006. "Pozastavení Pavla Kunerta". *Dokořán*. Brno: Městské divadlo Brno, 28. rujna.

Rogoz, Zvonimir 1986. *Mojih prvih 100 godina*. Zagreb: Biblioteka Ljudski dokumenti.

Zvonimir Rogoz [online]. URL: <http://zvonimirrogoz.8u.cz/>, pristup 20. svibnja 2013.

SUMMARY

ZVONIMIR ROGOZ – A CROATIAN ACTOR, THE PREMIER STAR OF THE CZECH THEATER

The theater and film actor, director, pedagogue, and translator, Zvonimir Rogoz (10 October 1887 – 6 February 1988) belongs to two artistic milieux – South Slavic and Central European; he mostly performed at Croatian, Slovenian, and Czech theaters and participated in many international film productions. In 1919 he took up a commission in Ljubljana to become the first Croatian actor at a prestigious Slovene scene. In October 1927 the Czech director Karel Hugo Hilar invited him for a stint in Prague. Only two years later Rogoz would say farewell to the Slovene audience playing the role in Tolstoy's *The Living Corpse*, thus ending his decade-long engagement at the principal Ljubljana scene. At the National Theater in Prague he performed for fifteen years creating a series of memorable roles. After World War II he changed several theaters and worked predominantly as a director. He shot many films and translated into Czech quite a few Yugoslav playwrights. In the 1950s Rogoz had to leave Czechoslovakia. Returning to his country, he secured an engagement at the National Theater in Zagreb to later transfer to the Zagreb Drama Theater. It is nearly impossible to encompass Zvonimir Rogoz's entire artistic accomplishments, but one thing is certain: his vital energy and enthusiasm for work didn't wane even in his hundredth year, when he gave several interviews in the national and international media and played a role in the film *The Glembays*.

Key words: Zvonimir Rogoz, Libuše Rogozová, Karel Hugo Hilar, the National Theater in Ljubljana, the National Theater in Prague